



УДК 159.9.07+355.23

## ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Чернова С.В., здобувач

*Національна академія Державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького*

У статті порушено проблему розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників. Здійснено спробу довести, що сучасні інформаційні технології – найбільш ефективні механізми, які впливають на розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників. Проаналізовано доцільність застосування сучасних засобів і методів навчання в процесі розвитку професійної комунікативної компетентності. З-поміж інтерактивних методів навчання, що мають значний вплив на розвиток комунікативної компетентності, виокремлено проблемно-орієнтовані дискусії, рольові ігри, тренінги, відеозаняття, ділові ігри, заняття з використанням відеоелементів.

**Ключові слова:** офіцери-прикордонники, комунікативна компетентність, сучасні інформаційні технології, інтерактивні методи навчання, застосування.

В статье затронута проблема развития коммуникативной компетентности офицеров-пограничников. Сделана попытка доказать, что современные информационные технологии – наиболее эффективные механизмы, которые влияют на развитие коммуникативной компетентности офицеров-пограничников. Проанализирована целесообразность использования современных форм и методов обучения в процессе развития профессиональной коммуникативной компетентности. Среди интерактивных методов обучения, которые имеют значительное влияние на развитие коммуникативной компетентности, выделено проблемно-ориентированные дискуссии, ролевые игры, тренинги, видеозанятия, деловые игры, занятия с использованием видеозаписей.

**Ключевые слова:** офицеры-пограничники, коммуникативная компетентность, современные информационные технологии, интерактивные методы обучения, использование.

### Chernova S.V. USAGE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF BORDERGUARD OFFICERS

This article was written about the problem of communicative competence development of border guard officers. Here it was made an attempt to show that modern informative technologies are the most effective devices, which have influence on the development of communicative competence of borderguards. In this article the reasonability of usage of modern forms and methods of training in the process of development of professional communicative competence. Among interactive methods of learning, which influence the development of communicative competence, the following interactive methods are picked out: problem-specific discussions, role plays, trainings, lessons with video elements, business games.

**Key words:** borderguards, communicative competence, modern informative technologies, interactive methods of learning, usage.

**Постановка проблеми.** У наш час питання підвищення кваліфікації офіцерських кадрів у будь-якій державі є пріоритетним. Не залишається осторонь щодо цього й Україна, яка визначила курс свого подальшого розвитку на європейську інтеграцію, в тому числі й у сфері охорони державного кордону. В умовах соціальної перебудови та останніх подій на Україні значно зростає роль інтелектуального фактора, впливу цілеспрямованої розумової діяльності людини на життя суспільства. Тому серед широкого переліку компетентностей, якими повинен володіти офіцер Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), особливе місце посідає комунікативна. Це пов'язано з особливостями професійної діяльності офіцера-прикордонника. Результати аналізу нормативно-правових актів, у

яких містяться вимоги до рівня професійної готовності офіцерського складу ДПСУ, свідчать про те, що офіцер-прикордонник повинен ефективно взаємодіяти в інтересах охорони кордону з представниками прикордонної охорони суміжних держав, правоохоронних органів України, органів самоврядування та господарниками, громадськими організаціями, володіти стратегією й тактикою ділової бесіди та публічного виступу, дотримуватись норм службової етики, психології й культури спілкування, знати й уміти застосовувати на практиці комунікативні методи та прийоми управлінського впливу. Крім того, під час вирішення завдань оперативно-службової діяльності офіцер повинен контактувати як із підлеглими, так і з місцевим населенням прикордоння, громадянами України й іноземцями,



що перетинають державний кордон, а також із нелегальними мігрантами тощо. Виконання цих завдань потребує від системи військової освіти підвищення якості професійної підготовки особового складу.

### **Ступінь розробленості проблеми.**

У публікаціях започатковано розв'язання цієї проблеми. З'ясовано, що в наш час більшість дослідників розглядають комунікативну компетентність у контексті теорії комунікації. Сьогодні це поняття вивчають соціологи (Г. Андреева, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Хабермас та ін.), лінгвісти (Ф. Бацевич, Ю. Караулов, Р. Якобсон, О. Яшенкова й ін.), соціолінгвісти (Р. Гришкова, Л. Масенко, А. Швейцер), психологи (Л. Виготський, О. Леонтьєв та ін.), психолінгвісти (О. Леонтьєв), лінгводидакти (Л. Паламар, М. Пентиліук, І. Кочан, Л. Мацько, М. Плющ та ін.). Загалом лінгвісти й педагоги визначають комунікативну компетентність як здатність установлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми й до її складу включають сукупність тих знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективність комунікативного процесу. На значення власне комунікативної компетентності для офіцерів-прикордонників указували у своїх роботах Н. Берестецька, О. Бондаренко, О. Волобуєва, О. Мисечко та В. Назаренко й ін. На основі їхніх праць і аналізу нормативно-правових документів, що регламентують професійну діяльність персоналу ДПСУ, визначено, що в наш час для офіцера-прикордонника, який повинен гідно представляти нашу країну на державному кордоні, майстерне володіння словом, тобто універсальним інструментом думки та переконання, є вкрай необхідним як визначальна умова його професійного успіху й обов'язковий атрибут іміджу кваліфікованого, компетентного та інтелігентного фахівця. Аналіз вивчення стану розвитку професійної комунікативної компетентності офіцерів дає змогу окреслити шляхи й способи розвитку цього особистісного феномена. Ідеться про необхідність цілеспрямованого вдосконалення мовленнєвої діяльності офіцерів, тобто про вивчення ними питань взаємозв'язку змісту, мети, форми мовлення та умов спілкування; ознайомлення із закономірностями професійної комунікації й законами мовного спілкування; вивчення правил переконуючого мовлення та їх застосування в комунікативному процесі професійної діяльності; освоєння правил ведення ділової бесіди й суперечки відповідно до ситуації спілкування, вивчення етикетних мовних формул і мовних кліше (мовних моделей), які є невід'ємною частиною професійного мовного спілкування. У цьому випадку доцільно до-

слідити роль сучасних інформаційних технологій і найбільш ефективних механізмів, що впливають на розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників.

**Постановка завдання.** Мета статті – проаналізувати доцільність застосування сучасних засобів і методів навчання в процесі розвитку професійної комунікативної компетентності.

**Виклад основного матеріалу.** Ураховуючи позиції вчених (В. Вергасова, А. Вербицького, Ю. Жукова, Л. Петровської, Н. Тализіної та ін.), можемо зазначити, що комунікативну компетентність не можна сформулювати на основі готових знань, умінь і навичок, які здобуваються в процесі традиційних лекцій і семінарів, тому що, на думку дослідників, особистість має бути зацікавленою у вирішенні того чи іншого комунікативного завдання, сама вибирати шляхи його вирішення й необхідні мовні засоби. Ідеться про те, щоб учити офіцерів усвідомлено й кваліфіковано діяти в різних ситуаціях спілкування, формувати в них комплекс комунікативних якостей, які дали б змогу успішно виконувати завдання професійної діяльності. При цьому також ураховано, що досягти цього можна, як зазначають дослідники (Н. Бібік, І. Зимня, О. Овчарук, О. Пометун та ін.), за допомогою компетентнісного підходу до навчання, при якому навчання наближається до конкретних ситуацій професійної діяльності (ситуації прийняття управлінських рішень; взаємодії з керівництвом і підлеглими; розподілу обов'язків під час організації охорони державного кордону тощо).

У процесі організації розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників важливе значення має також позиція вчених (В. Вергасова, А. Вербицького, Ю. Жукова, Л. Петровської, Н. Тализіної та ін.) [1; 2; 4] щодо того, що комунікативну компетентність не можна сформулювати на основі готових знань, умінь і навичок, які здобуваються під час традиційних лекцій і семінарів. У цьому випадку, на думку дослідників, мовленнєво-мисленнєва активність тісно пов'язана з особистим залученням особистості в процес спілкування, тобто її мотивацією й самостійністю. Вона має бути особисто зацікавленою у вирішенні того чи іншого комунікативного завдання, сама вибирати шляхи його вирішення й необхідні мовні засоби. Саме тому як особистісний новотвір комунікативна компетентність, підкреслюють вчені, може розвинути тільки тоді, якщо суб'єкт навчання самостійно набуватиме досвіду вирішення професійних завдань у різних ситуаціях фахового спілкування.

Ураховуючи це, ми дійшли висновку, що потрібно застосувати такі методи та за-



соби навчання, які забезпечують активну розумову й комунікативну діяльність офіцерів-прикордонників у процесі навчання. Мова йде про те, щоб учити офіцерів усвідомлено та кваліфіковано діяти в різних ситуаціях спілкування, формувати в них комплекс комунікативних якостей, які нададуть можливість успішно виконувати завдання професійної діяльності. Саме тому всі дослідники підкреслюють, що успішний розвиток професійної комунікативної компетентності можливий тільки в системі спеціального навчання. Тут доречно говорити про актуальність розробки спецкурсу «Професійне спілкування офіцерів-прикордонників» – комунікативно спрямованого курсу, що передбачає інтеграцію знань із психології спілкування, культури мовлення, культури мовного спілкування з посиленою увагою до різних аспектів професійного спілкування офіцерів-прикордонників. Ідеться про те, щоб у навчанні створювати ситуації взаємодії, опосередковані змістом професійної діяльності, зокрема ситуації прийняття управлінських рішень; взаємодії з керівництвом і підлеглими; а також ситуації розподілу обов'язків під час організації охорони державного кордону тощо. Окрім цього, у процесі роботи з розвитку комунікативної компетентності важливо враховувати ще одну особливість професійної діяльності офіцерів-прикордонників як керівників прикордонного підрозділу, а саме: поряд із достатнім обсягом знань вони повинні вміти орієнтуватися в інформаційному просторі, аналізувати інформацію, знаходити оптимальний варіант вирішення проблем, використовувати знання із суміжних галузей науки й бути комунікативно компетентними – уміти вести дискусію, лаконічно викладати свої думки, аргументувати точку зору, слухати й чути співрозмовника, мати високий рівень мовної культури та культури спілкування. Розвиток цих якостей і потік інформації, що зростає, вимагають використання таких методів навчання, які дали б змогу за досить короткий термін забезпечити високий рівень оволодіння офіцерами комунікативними вміннями та навичками. Цим вимогам якнайкраще відповідають тренінги професійного спілкування. Такі дослідники проблеми розвитку комунікативної компетентності, як Ю. Жуков, Л. Петровська, С. Сисоева та ін., вважають тренінг одним із найбільш ефективних методів, що максимально сприяє формуванню комунікативних навичок. Його головною перевагою є ефективність використання часу для саморозкриття, самоаналізу й саморозвитку особистості. На думку Л. Петровської, тренінг є засобом впливу, що спрямований

на розвиток знань, умінь і досвіду в міжособистісних взаєминах, засобом розвитку компетентності в спілкуванні. Дослідниця С. Сисоева вважає, що методичною особливістю комунікативного тренінгу є груповий характер, який потребує інтенсивної взаємодії між усіма учасниками, а також використання його не тільки як методу навчання (для вузько змістової спрямованості), а і як комбінації активних методів [4, с. 129]. Методика проведення тренінгу, на думку дослідниці, має передбачати досягнення таких завдань: мотивування слухачів до комунікативного тренінгу, відпрацювання на необхідному рівні потрібних практичних умінь і навичок, забезпечення контролю необхідних теоретичних знань і отриманих практичних умінь і навичок, спонукання слухачів до професійного розвитку [1, с. 206]. Загалом навчальний тренінг, як зазначають учені, допомагає відпрацьовувати комунікативні вміння й навички виконання простих і складних видів професійної діяльності, наочно демонструє наслідки прийнятих рішень, надає можливість перевірити альтернативні рішення, одночасно використовувати різну кількість методів, підвищуючи ефективність проведення занять. Тренінг також дає змогу враховувати реальні потреби офіцерів-прикордонників у спілкуванні, орієнтуватись на їхню активну розумову й комунікативну діяльність у процесі навчання та поєднувати її зі здобуттям спеціальних знань у їхній професійній сфері й вмінням використовувати їх у комунікації.

Ситуацію дослідники (А. Вербицький, І. Зимня, С. Смирнов та ін.) [1; 5; 7] розглядають як інтегративну динамічну систему соціально-статусних, рольових, діяльнісних і моральних взаємин суб'єктів спілкування. Вона є універсальним способом організації мовних засобів, способом їх презентації, мотивації мовленнєвої діяльності, головною умовою розвитку мовленнєвих умінь, навчання стратегії й тактики спілкування. На думку вчених, ситуація є одночасно й універсальною формою функціонування процесу спілкування, й універсальною формою функціонування процесу навчання. Навчальна ситуація надає можливість чітко змодельовувати ситуацію професійного спілкування офіцерів-прикордонників як систему взаємин, максимально наблизити навчання офіцерів до реальних умов їхньої професійної комунікації. Саме це дає змогу використовувати ситуацію як основу для побудови навчання, взаємодії викладача й офіцерів, тобто розглядати використання службово-ділових ситуацій як важливий метод розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників.



Аналізуючи літературу з питань методів педагогічного впливу, доходимо висновку, що найбільш ефективними для розвитку комунікативної компетентності також є й *інтерактивні технології навчання*. Дослідники: О. Барановська, Н. Березанська, О. Біляковська, С. Бондар, Л. Волкова, П. Горностаї, О. Комар, В. Краєвський, Р. Осадчук, Л. Паращенко, О. Пометун, І. Родигіна, С. Трубачова, А. Хуторської, С. Шишов, Г. Щедровицький та ін. – визначили доцільність використання інтерактивного підходу для формування й розвитку комунікативної компетентності суб'єктів навчання. Саме інтерактивне навчання, на думку вчених, є ефективним засобом, «фактором» педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу. Дослідники вважають, що інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямів активного соціально-психологічного навчання та найбільшою мірою відповідає психологічним особливостям навчання дорослих. За таких умов доросла людина є суб'єктом навчальної діяльності, вступає в діалог із викладачем, бере активну участь у пізнавальному процесі [6, с. 34]. Інтерактивне (від англ. interaction – взаємодія) навчання як інноваційна технологія – це навчання в співпраці (колективне, групове), тобто це співнавчання, у якому офіцери й викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання [2, с. 140–141]. С. Сисоєва визначає інтерактивне навчання як такий спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності, що здійснюється з урахуванням інтересів і запитів, життєвого та професійного досвіду особистості у формах партнерської взаємодії всіх суб'єктів навчального процесу. Саме інтерактивне навчання, на думку дослідниці, дає змогу забезпечити зворотній зв'язок, право вибору, двоспрямованість спілкування, оптимальне врахування життєвого й професійного досвіду слухачів [6, с. 40–41].

Найбільш повно ці ефекти інтерактивного навчання, вважають дослідники, виявляються в таких формах і методах, як дискусії та метод «ділової гри». Зокрема *дискусія* як одна з діалогових технологій (від. лат. discussion) – це спосіб організації спільної діяльності з метою інтенсифікації процесу ухвалення рішень у групі. Як зазначає С. Сисоєва, проблемно-орієнтована дискусія – це метод, при якому учасники здійснюють обмін інформацією та ідеями для того, щоб знайти правильне рішення проблеми й дійти єдиного погодженого рішення [6, с. 131]. Дискусія організовується як процес діалогічного спілкування учасників. Її мета – навчити учасників чітко виражати свої думки та відстоювати їх у ситуаціях,

коли стикаються кілька точок зору; розуміти протилежну думку та враховувати її позитивні сторони.

Ще одним видом інтерактивного навчання є *ділова гра*. На значення ділових ігор для розвитку комунікативної компетентності звертали увагу Ю. Бабанський, Ю. Жуков, Т. Комарова, В. Лозниця, П. Підкасистий, Л. Фрідман, А. Фурман та ін. Дослідники зазначають, що ділова гра сприяє створенню більш близьких взаємин між учасниками, знімає напруження й тривогу, підвищує самооцінку, дає кожному учасникові змогу відчувати ситуацію та обґрунтувати можливі стратегії своїх дій [3]. В основу ділової гри покладено пошук оптимального варіанта вирішення проблеми. *Ділова гра* – це форма занять, на яких офіцери під керівництвом викладача колективно обговорюють і приймають рішення в запропонованих викладачем і самими офіцерами різноманітних професійних ситуаціях, тобто йдеться про моделювання систем відносин, які характерні для певного виду професійних ситуацій [6, с. 186–187].

*Рольова гра* має передбачати моделювання учасниками заданих комунікативних ситуацій. При цьому кожен учасник повинен мати можливість експлікувати власний комунікативний досвід. У свою чергу, рольова гра з навчальної дисципліни «Оперативне мистецтво ООДК» за способом навчання прийомів зворотного зв'язку має передбачати групову дискусію на навчальну тему, що має форму аналізу конкретних комунікативних ситуацій і їх групового аналізу для виявлення оптимальних комунікативних тактик. У всіх цих випадках викладач має бути партнером стосовно офіцерів, заохочувати їх здатність вирішувати проблеми й ухвалювати рішення, покладати відповідальність на самих офіцерів, акцентувати довіру, використовувати взаємне навчання, орієнтувати офіцерів на вдосконалення комунікативної діяльності. У цьому аспекті набуває актуальності *спекурс «Професійне спілкування офіцерів-прикордонників»* – комунікативно спрямований курс, змістом якого має бути пізнання офіцерами особливостей професійного спілкування та його правил, навчання різних стратегій професійної комунікативної взаємодії. Під час вивчення офіцерами-прикордонниками інших навчальних дисциплін потрібно застосовувати методи й засоби навчання (інтерактивні методи навчання), які б забезпечували активну розумову та комунікативну діяльність офіцерів у процесі навчання. Відповідно до цього, в професійному навчанні важливо використовувати службово-ділові ситуації, тренінги професійного спілкуван-



ня, проблемно-орієнтовані дискусії й ділові ігри, а також забезпечувати регулярну діагностику досягнень офіцерів щодо розвитку комунікативної компетентності.

**Висновки.** Серед широкого переліку компетентностей, якими повинен володіти офіцер ДПСУ, особливе місце посідає комунікативна. Це пов'язано з особливостями професійної діяльності офіцера-прикордонника. Під час дослідження з'ясовано, що роль сучасних інформаційних технологій у процесі розвитку комунікативної компетентності офіцерів ДПСУ надзвичайно велика. З урахуванням того, що при інтерактивному та спеціальному навчанні всі учасники навчального процесу взаємодіють між собою, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, занурюються в реальну атмосферу ділового співробітництва з розв'язання низки проблемних професійних ситуацій, важливою умовою розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників визначено застосування спеціального навчання та інтерактивних технологій навчання, зокрема проблемно-орієнтованих дискусій, рольових ігор, тренінгів, відеозанять, ділових ігор. Інтерактивні методи навчання надають можливість виконувати вправи, адаптовані до майбутньої професійної діяльності, під керівництвом викладача на основі спеціально підготовлених інструктивно-методичних матеріалів, які відповідають сучасним вимогам до професійної діяльності.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші дослідження зазначеної проблеми вбачаємо в удосконаленні форм і методів інтерактивного навчання на заняттях; розробці рекомендацій щодо проведення занять із використанням елементів інтерактивного навчання.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 206 с.
2. Булгакова Н.Б. Методика викладання у вищій школі: [навч. посіб.] / Н.Б. Булгакова, В.О. Рахманов. – К.: НАУ, 2012. – 204 с.
3. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растяжников. – Киров: ЭНИОМ, 1991. – 95 с.
4. Жуков Ю.М. Коммуникативный тренинг / Ю.М. Жуков. – М.: Гардарики, 2003. – 223 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя // Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы: тр. методол. семинара. – М.: Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. – 40 с.
6. Сисоева С.О. Интерактивні технології навчання дорослих: [навч.-метод. посіб.] / С.О. Сисоева; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К.: ЕКМО, 2011. – 320 с.
7. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / С.Д. Смирнов. – М.: Академия, 2003. – 302 с.